

»Ko razumeš, da je *dobro življenje* moto zadruga, tvoje delovanje postane čisto drugačno«

Intervju z Jadranko Vesel

Abstract

“When A Good Life is the Motto of the Co-Operative, your Activities Become Quite Different.”

An Interview with Jadranka Vesel

Jadranka Vesel starts out the interview by sharing her experiences with cooperatives in the time of socialism. Through the distinction of the different forms of ownership (social, state, private, commons), she explains the concept of the commons and stresses the need to define group interests, while also touching on the topics of responsibility and solidarity. In the second part of the interview, Jadranka Vesel talks about the social economy and discusses the role of co-operatives and nongovernmental organisations. She also discusses the concept of “social entrepreneurship” in relation to capitalist interests in both the EU and Slovenia. Finally, she speaks about the policy-making in this field in Slovenia, and describes possible tactics and strategies for the implementation of the social economy in practice.

Keywords: ownership, co-operative, solidarity economy, self-management, solidarity, interest, social entrepreneurship

Povzetek

Jadranka Vesel najprej spregovori o lastni izkušnji zadrugi v času socializma. Skozi distinkcije različnih oblik lastnine (družbena, državna, zasebna, skupnostna) se vzporedno dotika koncepta skupnega in poudari nujnost formulacije interesa določene skupine, se ustavi pri vprašanju odgovornosti in solidarnosti. V drugem delu spregovori o socialni ekonomiji, o vlogi zadrug, nevladnih organizacij in t. i. socialnega podjetništva, pri njem še zlasti o interesu kapitalizma na ravni Evropske unije in Slovenije. Na koncu intervjuja se dotakne delovanja politike na tem področju v Sloveniji in opiše še mogoče taktike in strategije za uveljavljanje socialne ekonomije v praksi.

Ključne besede: lastnina, zadruga, socialna ekonomija, soodločanje, solidarnost, interes, socialno podjetništvo

Jadranka Vesel. Oseba, ki jo vsi pokličemo, ko si belimo glave s kakšnimi zadrugiškimi vprašanji. Oseba, ki je verjela in zagovarjala zadruge celo v 90. letih, ko še niso bile in niso več bile »in«, ko so bile zadruge za odpis in ko niso bile del populističnih političnih programov. Ženska, ki je odrasla v svetu zadrugištva in v tak svet usmerila tudi svojega sina. Jadranka je neutrudna sogovornica o vsem, kar se je na sceni zadrugištva in socialne ekonomije dogajalo v zadnjih desetletjih. Njene misli švigajo, preskakujejo od navajanja dejstev h kritičnim pogledom in sugestijam. Kar se zdi na prvi pogled razpršena misel, se skozi večurni dialog izkaže kot jasna linija globokega razumevanja družbenega in zgodovinskega pomena zadrugištva.

Jadranka, koliko različnih obdobj zadružništva se spominjaš iz svojega življenja? Koliko vrst zadružništva je bilo, kaj se je spreminjalo, čemu si bila priča na tem področju?

Najprej naj omenim zadrugo, ki se je ne spominjam, njeni člani pa so bili v 50. letih 20. stoletja poleg drugih tudi moji starši. Imenovala se je Zadružno podjetje Matija Gubec. To podjetje se je ukvarjalo s sadjarstvom, vendar ne s tipičnim kmečkim sadjarstvom in klasično kmetijsko proizvodnjo, temveč z industrijsko pridelavo sadja. Ko sem se rodila, so bili moji starši že zadružniki. Dolgo se mi ni nič od vsega zdelo zanimivo, nisem bila pozorna na to, saj so bili v tistem času vsi moji zaposleni v zadrugah, poleg tega pa sem bila takrat še otrok. Zadrug se skoraj ni ločilo od preostalih podjetij, ker niso bile tako zelo drugačne, kot so danes. Tam nekeje v sedemdesetih letih se je na zadružništvo pozabilo.

Niso se vzpostavljale kot drugačne.

Mislím, da v resnici niso bile drugačne, ker so se elementi samoupravljanja uvajali tudi v druga podjetja že od 1953 naprej. Od sedemdesetih let naprej sem tudi sama udeležena v zadružništvu. Imela sem srečo, da sem imela dedka, ki je bil zelo zagret za te teme in o tem smo se doma nenehno pogovarjali. Oče, tete, strici, kar tudi pomeni, da so se takrat tudi odločali o različnih vprašanjih. Pogovarjali so se tudi o čisto konceptualnih stvareh.

Kakšne so podobnosti med samoupravljanjem in zadružništvom in kakšne so razlike?

Leta 1953 je bil sprejet zakon o samoupravljanju, ki je začel vpeljevati delavsko participacijo. Prvi pogovori doma, ki se jih spomnim iz otroških let, so se dotikali ravno teh tem. Leta 1974, ob spremembi ustave in z začetkom razprav o zakonu o združenem delu, ki je bil sprejet 1976, sem že bolj razumela stvari in se o njih tudi pogovarjala. Zame je bilo zanimivo, da se združeno delo, ki je bilo družbeno, nekako pokrije s pojmom nedeljivosti premoženja v zadružništvu.

Bi lahko to imenovali tudi skupnostno delo?

Stari oče mi je takrat rekel, da o tem govori že vse življenje, vendar da ljudje nismo zreli za te zadeve, zato jih je treba razvijati počasi. Ljudi je treba naučiti odgovornosti, je govoril, in jim povedati, da je to, kar je v lasti zadruge, v resnici njihovo, čeprav ne gre za klasično lastnino. To sem doživela tudi v zadrugi, kjer sem pozneje kot srednješolka opravljala prakso. Ljudje v zadrugi niso razumeli, v čem so različni. Da so s tem, ko so člani zadruge, v kateri so zaposleni, tudi lastniki zadruge skupaj, s tem pa so daleč pred drugimi zaposlenimi v navadnih podjetjih, ki šele stopajo na samoupravno pot ...

Ali v zadrugah, recimo, niso imeli kampanj ali usposabljanj o tem, kaj je zadruga?

Premalo. Tega skoraj ni bilo. Po drugi strani je bilo to zadrugo, kjer sem bila na praksi, zanimivo opazovati od znotraj, lahko si v živo videl, kaj je enakost v zadrugi. Direktor zadruge je natovarjal tovornjak tako kot vsi delavci. Kar nekaj takih razlik je obstajalo, ne vem pa, koliko so bile te razlike specifične prav samo za zadruge, ali je bilo to bolj stvar takratnega časa in je bilo značilno za vsa podjetja. Vseeno mislim, da je zakon o združenem delu iz leta 1976 kar nekaj stvari glede soodločanja razširil v vse pore, tudi v samoupravne interesne skupnosti, kjer je delavec imel dejansko možnost odločati o svoji eksistenci.

Kakšna je bila takrat zavest ljudi? Zdaj imamo zadruge ali pa takrat združeno delo. Kaj pomeni, če kot posameznik vlagáš svoje delo, iz katerega nastaja nedeljivo premoženje? Kakšna je zavest o tem, da se človek predaja nečemu, kar je potem skupno? Ali je takšna zavest takrat sploh obstajala, ali je to bilo nekaj samoumevnega?

To ni bil samo glavni problem združništva, ampak tudi samoupravljanja. Ljudje so v resnici počasi dojemali, ampak res počasi. Pomisli, delavec je bil v klasičnih, povsem kapitalskih razmerah brezpraven, tako rekoč nič vreden, nato je bil v vojni, nakar je na lepem imel povsem drug položaj v povsem spremenjenih razmerah. Že čez dvajset let se je položaj znova spremenil. To so prehitri preskoki za organski razvoj zavesti. Jaz sem imela v vsem tem času dobrega sogovornika – starega očeta, ki mi je govoril, da so za take spremembe potrebne tri generacije.

Tri generacije so potrebne, da zaživi neki sistem. Združeno delo in nedeljivo premoženje, Marxov »general intellect«, občí intelekt, v teoriji poznamo 150 let, vendar nikjer niso v praksi živele tri generacije, da bi lahko razumeli, kako pravzaprav deluje.

Mi smo skoraj dosegli to mejo. Jaz sem tretja generacija, ki pa je idejo združništva zrušila. Seveda tudi cel sistem združenega dela ... Noro je, da je sistem zrušila prav tista generacija, ki se je že začejala zavedati, ki je že začela razumeti, kaj so to zadruge, kakšen blagor prinašajo. Mirno smo pustili stvar propasti.

Kako se je takrat razumela lastnina? Danes je zelo težko ljudem povedati, recimo, da se v radikalni obliki zadruga, kakor jo ti zagovarjaš, ne deli premoženja zadruga, ne v celoti, ne po delih. In da rečemo temu »commons«, skupnostna last. Skupnostna lastnina v Jugoslaviji je pomenila nekaj drugega, kot pomeni združna lastnina kot skupnostna lastnina danes. Kako bi to razložila skozi osebno izkušnjo in teoretsko? Kako bi razložila to razliko danes mlademu človeku?

Razlika je totalna, predvsem za mlade ljudi. Zakaj? Če si imel na eni strani družbeno, je tisto družbeno imelo celo vrsto izvorov. Ljudje so bili v kontekstu druž-

bene lastnine lastniki vsega, tudi stvari, do katerih niso imeli nikakršnega odnosa oziroma nikakršnega interesa, celo stvari, za katere niso niti vedeli, da obstajajo. V zadrugi pa je človek vezan samo na tisto, kar se dogaja v zadrugi. Je solastnik, a je solastnik samo tistega, do česar ima oblikovan neki odnos oziroma ima interes. To je skupinska lastnina, a jo v prevladujočem miselnem svetu še dojemajo kot zasebno.

Je torej zadruga zasebna skupnost?

Zadruga je zaprta skupnost. V jugoslovanskem socializmu pa je bilo v vseh segmentih družbe, tj. v proizvodnji, v delitvi in v porabi poudarjeno »skupno«. Pri zadrugi pa sega »skupno« od proizvodnje do porabe, a samo v majhnem segmentu, v majhni skupnosti, saj je zadruga konec koncev majhna skupnost. V prejšnjem sistemu je bilo tudi precej več možnosti odločanja o več različnih stvareh, zadruga pa razvijajo svojo specifično dejavnost. Toda če se vrneva k vprašanju zavesti, je bil z njo v socializmu problem, ker v resnici ni šlo vedno za zavestno odločanje o skupnem. O marsičem in marsikdaj so ljudje odločali na podlagi povsem zasebnih nagibov, zavest o skupnosti je bila pogosto odsotna, na vseh ravneh odločanja.

Kako se je skozi ta obdobja spreminjal pojem »interes«? Danes je težko pojasniti pojem interes s tem, da neki skupini rečeš, naj se združi, poišče skupni interes in ga uresničuje. Predstavljam si, da v razmerah družbene lastnine in v samoupravljanju ljudje niso imeli možnosti, da bi identificirati skupni interes. Če prav razumem, se je pričakovalo, da v vseh zadevah soodločajo, ali pač? Hkrati pa je danes »interes« razumljen egoistično in individualistično, kot »osebni interes«. Razumljivo je, da mora vsakdo dozoreti, da ugotovi, kaj je njegov osebni interes in kje se njegov interes sreča z interesi drugih, kje so navzkrižja interesov, kje so interesi kompatibilni, skupni. Kako ti razumeš pojem interesa?

Kot aktivna mladostnica sem bila vpletena v mladinsko politiko. Takrat smo bili stari okoli dvajset let in naš interes je bil, da objavimo knjigo poezije ali leposlovja in tako naprej. Ko smo se začeli pogovarjati o tem, kaj nam to pomeni, je bilo jasno, da je to naš povsem konkreten interes. Legitimen in legalen. Lahko smo ta interes uveljavljali v okviru samoupravne interesne skupnosti za kulturo na ravni občine, ki jih tedaj ni bilo prav dosti, če se ne motim, je bilo občin okoli 60. Po drugi strani pa se nam prevečkrat zdi samoumevno, da nekaj obstaja, da nekaj imamo ne glede na potrebno organiziranost družbe, lokalne skupnosti za ustvarjanje mesta izražanja, usklajevanja in uresničevanja različnih interesov ... Nimamo razčiščenih skupnih potreb in s tem torej tudi ne interesov za njihovo uresničevanje. Zakaj ne znamo svojega interesa izraziti in, še več, doumeti, da je velik del naših interesov enak ali podoben interesom drugih ljudi v isti skupnosti, ali mogoče v širši skupnosti.

Neverjetno je, da ne razumemo, kaj je naš skupni interes.

Ni nam treba, ker se nam ne zdi pomembno. Mislimo, da bi država morala za to poskrbeti, in to naj upravlja v našem interesu in za naš račun, ne da bi bili pripravljeni karkoli narediti za dobro upravljanje skupnega ali celo za nadzor.

Nekje se je prelomilo razmerje med nami kot uporabniki in ...

Ja, ker imamo javne službe, ki so odgovorne in opravljajo to. Toda to je zahrbtna situacija, ki odvzame enormne možnosti vplivanja. Konkretno, v zadrugi lahko rečeš: najdite skupni interes. In ljudje v zadrugi imajo množico skupnih interesov. V zadrugi Zadrugator – mimogrede, mislim, da je takšnih zadrug še kar nekaj –, članov te zadruge ne povezuje samo en interes. Na primer moj prvi interes je, da živim kot človek. To je fokus posameznika. Ko to razumeš in ko razumeš, da je tvoje dobro življenje moto zadruge, potem tvoje delovanje postane čisto drugačno. Zadrugatorji so ugotovili, da sploh ne gre samo za to, da bi si člani zadruge uredili stanovanjski problem. Zakaj bi gradili, če ne bo mogoče preživeti kot človek? Sočasno si je treba ustvariti tudi zaposlitve in tako naprej. To pomeni interes živeti kot človek. Ni drugih interesov. Seveda pa posamični interes trči ob interes drugega. Takrat nastane problem. In v zadrugah, kjer pride do teh trkov, ne razumejo, da gre za vzporednost, za sobivanje različnih interesov, o katerih se moraš biti sposoben pogovarjati. Mislim, da imamo na tej točki največje probleme, ki se vlečejo še iz časa socializma, od 50. let naprej. Razpoznavanja problemov in dialoga se je treba naučiti.

Zelo težko je pripraviti ljudi do tega, da na glas in eksplicitno izrazijo svoj interes, in da je povsem sprejemljivo, da imajo sebične interese. Ljudje imamo svoje interese in ko jih obelodanimo in ko jih uskladimo, je mogoče najti skupne rešitve. Če pa vsi skrivajo svoje interese in delujejo v ozadju, namesto da bi igrali z odprtimi kartami ...

To je vsekakor velik problem. Samoupravni sistem je bil postavljen tako, da mora človek jasno povedati, kaj je njegov interes. Kot mladinska organizacija smo nastopili v okviru samoupravne interesne skupnosti za kulturo in rekli, da potrebujemo denar za fotografsko razstavo, publikacijo, za dan mladosti ipd. Šli smo na ŠKUC in dobili Fassbinderjeve filme in filme njegovih učencev, vse to nam je uspelo financirati iz skupnih sredstev, in povzročili smo cel kup problemov. Delala ni celotna skupnost in tudi pri zadrugah je tako. Res je, da nas je bilo le nekaj aktivnih, drugi so pač soglašali ali pa ne. Smo pa izrazili interes vsaj nekega dela mladih in ta interes pripeljali do realizacije.

Gre za velik in vseprisotni problem (ne)aktivnosti članov.

Neaktivne člane sem gledala od malega. Člana, ki pravi »ni mi treba biti zraven, se bodo že drugi zmenili«, je treba odpisati. Poudariti je treba, da skupnost gradi tisti, ki jo aktivno soustvarja.

Mislím, da je treba uvesti neko obliko sankcij, recimo, da se neaktivnim članom odvzame možnost odločanja in da se jim prepreči »fantaziranje«. Problem samoupravljanja je bila mentaliteta ljudi, da so si prizadevali samo za svoje ozke osebne interese, recimo glede plače, stanovanjskega problema; ko je bilo to rešeno, nadaljnjih interesov in s tem aktivnosti ni bilo več. V zadrugi pa se soodloča ves čas.

Gre za odgovornost.

Točno tako. Odgovornost je zelo dobro zasnovana v načelih, v tistih sedmih načelih združništva. Izobraževanje članov zadrug je nujno, izobraževanje o združništvu in o dejavnosti posamezne zadruge, brez znanja in razumevanja informacij ljudje ne morejo odločati o ničemer. Mislím, da je na tej točki dovolj vidna in jasna vzporednica. Mením, da je pri nas razvoj ravno zaradi samoupravljanja potekal nekoliko drugače in da smo z odpravo samoupravljanja ukinili tudi tisto, kar se je na Zahodu potem razvilo kot združništvo. Ker smo hoteli odpraviti samoupravljanje, smo v paketu ukinili še združništvo.

Kakšna je geneza pojma »solidarnosti« skozi ta obdobja in kaj se je zgodilo ob prehodu v kapitalizem? Kaj meniš o konceptu solidarnosti?

Mislím, da imamo velikanski problem. Zanimivo je, da je bila solidarnost v prejšnjem režimu materializirana. Dobesedno videl si jo lahko. Recimo, mladinska organizacija, podjetje ali krajevna skupnost je vsako leto organizirala kakšno akcijo. To je bilo povsem samoumevno. Ne zato, ker so bili vsi tako zelo solidarni, ampak zato, ker je bil to način sobivanja, občutek skupne pripadnosti.

Nekakšna nenapisana pravila, ki so veljala v družbi.

In funkcioniralo je relativno samodejno. Nihče ni rekel »vi to morate«, ampak »lahko bi naredili, saj smo lani tudi«. Mislím, da je bilo v podjetjih veliko solidarnosti. Vseeno pa ni moj namen širiti iluzije: solidarnost ni bila tako zelo ekscesivna, kot trdijo nekateri danes. Toda spomnimo se, da je bil v večjem podjetju zaposlen socialni delavec in psiholog, in to ne glede na to, koliko socialnih primerov je bilo v podjetju. To pomeni, da se je določen problem identificiral, nato se je odločilo o njegovem reševanju. Ne glede na to, ali je bila to zadruga, podjetje ali ... V neki zadrugi so imeli prodajalca, ki je bil sposoben samo še za prodajanje peteršilja, vse drugo pa so morali opraviti drugi in so ga sprejeli takšnega, kot je bil. Je pač prodajal peteršilj. On je prodal dvesto kilogramov zelenjave, nekdo drug, ki je bil v tej isti komerciali in je imel enako plačo, pa deset, šestdeset, sedemdeset, sto ton zelenjave in sadja.

To je danes težko razumeti: koncept solidarnosti. Danes veliko mladih ljudi noče plačevati zdravstvenega zavarovanja, dodatnega sploh ne, ker lahko izbirajo, čeprav je relativno poceni. Mogoče menijo, da jim bo lažje in ceneje plačati tisti znesek, če/ali ko bodo zboleli ali imeli nesrečo. Ne razumejo

koncepta zdravstvenega zavarovanja kot solidarnosti in tega, da naš zdravstveni sistem konec koncev temelji na solidarnosti.

Prav to je bilo nekoč logično. Ni bilo človeka, ki ne bi bil zavarovan. Nismo kokončki, ki sami, prosto plavajoči živimo v veselju. To je zunaj pameti, ker je jasno, da sam ničesar ne moreš narediti. Čeprav moram dodati, da dodatno zavarovanje ni kakšna preveč solidarna oblika zavarovanja. Menim celo, da bi ga morali spremeniti ...

Ameriška mentaliteta, ki obljublja posamezniku: »Ti lahko uspeš!« Če pogledamo zavod za zaposlovanje, ki brezposelnemu pravi: »Potrudi se, lahko dobiš službo.« Toda pri sto tisoč brezposelnih in tri tisoč prostih delovnih mestih to ni prav racionalna izjava. To je ideologija.

Seveda ni racionalna. S takimi javnimi izjavami se v resnici zavestno ruši solidarnost. Zadruga je odgovor na to. Meni so najprej govorili, da sem nekoliko retardirana, ker se ukvarjam z združništvom, saj naj bi bila to preživeta stvar. A od leta 2000 naprej postaja spet zanimiva. Več kot milijarda ljudi je vključena v zadruge. O zadrugah imamo sicer zelo pomanjkljive podatke, ker se število zadrug v vsaki krizi zelo hitro povečuje in so v primerjavi s klasičnim podjetjem veliko bolj trdne. Zaradi demokratičnega odločanja so razvojne in investicijske odločitve zadrug manj tvegane. Strateške usmeritve zadruge gredo v smeri počasne trajne rasti, ne pa hitrih vzponov, ki so izpostavljeni hitrim padcem v krizah. So pa statistike vedno nenatančne, težko je natančno spremljati število zadrug in število zaposlenih v zadrugah. V nekaterih državah, kjer ni združnih zakonov, obstajajo podjetja, ki so navzven videti kot klasična podjetja, na znotraj pa delujejo kot zadruge. Celo pri nas je nekaj takih podjetij. ICA, Mednarodna združna zveza, ima kriterije za statistike dokaj usklajene, in ocenjuje se, da je skupaj vsaj tri milijone zadrug na svetu z več kot milijardo članov. Nekateri merijo malo drugače, pa imajo drugačne številke.

Kaj po tvojem mnenju danes pomeni pojem solidarnosti? Mislim, da ga lahko razumemo na dva načina: pogosto zmotni način je, da se solidarnost razume čustveno, kot sočutje. Po drugi strani pa vemo, da so zadruge solidarnostni sistemi, ki temeljijo na pravilih. Pravila niso produkt čustev, so dogovorjena in zapisana.

Pri nas prevladuje prvo pojmovanje. Socialno ali solidarno pojmujejo kot nekaj čustvenega, kot področje imaginacije, čustev, iracionalnega. Smo hitro na terenu karitativnega, kar v resnici ruši solidarnost.

Izračun zdravstvenega sistema se ekonomsko izide, torej je solidarnost racionalna zadeva.

Pri vsej zadevi je najhuje, da tudi tega nismo obdržali. Ne vemo, koliko stane odpuščeni delavec, to ni javno znan podatek. Zato je logično, da kot družba

nimamo pojma, kaj pomeni solidariziranje s tem človekom. Enak problem nastane, ko imamo sto dvajset ali pa devetdeset tisoč brezposelnih. Leta 1982 je v Jugoslaviji začela naraščati brezposelnost in takrat se je dvignil preplah. Danes bi se takemu številu brezposelnih smejali. V resnici gre pri brezposelnosti za to, da na račun tistih, ki nimajo zaposlitve, od drugih zahtevaš, da delajo več. Tudi v tem primeru gre za element solidarnosti. Nas so zdaj že navadili, da je edina solidarnost to, da nekemu nekaj daš na lepe oči. To je miloščina. To je najbolj beden koncept solidarnosti, ki si ga lahko privoščiš.

Solidarnost je pravzaprav nekakšna družbena pogodba, dogovor med ljudmi.

Ampak tega sploh ne razumemo. Kaj pomeni, ko rečejo, da bodo privatizirali Vzajemno, ki je kot zavarovalnica dobesedno v lasti vseh teh zavarovancev? To pomeni, da bodo vzeli zavarovancem in dali nekemu drugemu? Ta poskus privatizacije Vzajemne skozi predlog Zakona o preoblikovanju Vzajemne zdravstvene zavarovalnice iz leta 2004 je bil paradoksen. Ne samo to, enako se je zgodilo tudi v združništvu. Ob privatizaciji kmalu po osamosvojitvi Slovenije je privatizacija zajela tudi nekatere sisteme (sestavljene organizacije združenega dela), katerih del so bile tudi zadruga in so bile privatizirane, kot da bi združniki ne obstajali.

Prav tako je bila privatizacija družbenega premoženja v devetdesetih, samo da je bila zakrinkana.

Svetovni red je vsepovsod enak edinole na področju družbenega. Če obstaja družbena lastnina, je ta nedeljiva. Pred kratkim sem se tega spomnila, ko sem brala stare članke. Ob sprejetju nove ustave v sedemdesetih smo se pogovarjali, da je družbeno zelo zapletena zadeva, ker ga ni mogoče spremeniti. To smo mirno pozabili pri privatizaciji ne državnega, temveč družbenega premoženja. Potem smo na začetku privatizacije, ko so razdelili certifikate, poskušali prepričati ljudi prek sindikatov in drugih civilnih organizacij, naj združijo svoje certifikate, ker nimajo velike vrednosti kot posamezni, in jih skupaj vložijo v svoja podjetja, ker bi lahko tako postali skupaj večinski lastniki in kot večinski lastniki vplivali na svoje podjetje. Ne, ljudje so si raje kupili avto, niso razumeli, kaj to pomeni.

Kaj se je dogajalo s pojmom in oblikami lastnine v teh desetletjih? Kakšen je bil odnos do lastnine tudi glede na to, da so zadruga danes zasebna lastnina, tj. skupinska lastnina povezanih posameznikov, ne pa čisto prava skupnostna lastnina, tj. *commons*. A to sploh razumemo? Družbena lastnina, skupnostna lastnina, zasebna, individualna lastnina?

Mislím, da je neumno govoriti o nekíh velikih zasebnih premoženjih predvsem zaradi preprostega razloga, ker nobeno zasebno premoženje ne nastane samo z osebnim delom. To pomeni, da zasebnega v resnici ni. Zato, ker je v tovrstni lastni minulo delo ljudi. To je tudi ena od prednosti združnega sistema. Minulo delo.

Pri tem je združni sistem zelo konkreten. Dober primer je Mondragon, ki je minulo delo jasno opredelil in ga prikazuje v celotnem združnem sistemu Mondragon, pri čemer pomeni končno materializacijo minulega dela delavčev odhod v pokoj, ko je njegova pokojnina razen one iz javnega sistema tudi iz Mondragona. Je pa res, da so v večjem delu prevzeli pojem in realizacijo minulega dela po minulem delu v jugoslovanskem sistemu.

Marxov obči intelekt?

Ja. Za kaj gre? Jaz, na primer, ne morem vzeti telefona in reči »to je moje, ker sem ga kupila«. Dejstvo je, da se je v podjetjih in zadrugah akumuliralo znanje in delo številnih ljudi. To je stvarnost. In, po drugi strani, kako razmišljamo o javni infrastrukturi? Govorijo, da plačujemo oderuške davke? Toda vozimo se po cestah, ki niso padle z neba. Imam širokopasovni splet na vasi, a ga nimam zato, ker sem jaz tako zelo bogata in sem ga sama plačala, ampak zato, ker smo imeli javni projekt, s pomočjo katerega smo lahko v vasi dobili širokopasovno omrežje. V obeh primerih gre za materializacijo tega, kar je obči intelekt, v enem primeru kupim predmet, ki tudi ko ga kupim, ni zares moj, ker v resnici ga samo najamem, v njem je toliko skupnega preteklega dela in socialnega kapitala, da si tega preprosto ne morem prilaščiti, tudi če plačam za telefon. Zares ga samo najamem. Enako je pri javni infrastrukturi, vsi se branimo davkov, še posebej podjetja, ob tem pa pozabljamo, da za svoje vsakodnevno delovanje ves čas uporabljamo to infrastrukturo, ki je plod minulega dela in socialnega kapitala, ki je toliko vreden, da ga davki zares pokrijejo samo v manjši meri.

Tukaj se je izgubilo razumevanje stvari.

Zato, ker ne govorimo o tem. Ker v resnici o lastnini govorimo samo kot o zasebni lastnini. Hišo, v kateri živim, je gradilo in uporabljajo dvajset generacij. Jaz sem jo sicer kupila, ampak samo za čas svojega življenja, nič več.

Vse je na neki način najeto, težko je reči, kaj je pravzaprav lastnina.

Koncept lastnine je potegavščina. Rimsko pravo je vpeljalo pojem lastnine v pomenu »posedovanja«, kar velja še danes. Najperverznejši način posedovanja je posedovanje zemlje, ki jo pogosto uporabljamo na načine, ki pomenijo uničevanje. Odnos, ki ga kaže naša družba do *second hand* stvari je posebej indikativen. Ni ponovna uporaba v redu, ker je to racionalno, temveč zato, ker je to moderno, ker je to *vintage*. Danes sem šla v H&M in tam piše, »svoja stara oblačila oddajte v zbiralnike, da jih bomo lahko ponovno uporabili«. Zavajajo nas v potrošništvo brez konca. In mi nimamo odnosa do tega. Moj stari oče je rekel »veš, edina lastnina, ki je povsem tvoja in ne more biti od nikogar drugega, je to, kar imaš tukaj (*s kazalcem se potrka po glavi*). Vse drugo razpade. Hišo zgradiš, greš na kant, je ni več, ti jo zruši ena vojna.« Sama se spominjam, kako živiš kot združnik sredi nasadov v tisti zadrugi Matija Gubec, tam sem hodila celo v prvi razred. Tisto je bil hlev.

Gospod direktor, moj nono, je tam živel in njemu se je to zdelo najbolj normalno. Najbolj normalno je bilo, da moja stara mati ni imela plače, ker bi bilo to pač preveč prihodkov v eno hišo. Ne, ne, ne, ona je bila prostovoljka v tej zadrugi, to je bilo logično, ker je bil on direktor z dovolj dobro plačo. Danes pa je logično, da imamo prostovoljce, ki lahko prostovoljijo deset let, da potem mogoče dobijo službo. Saj je bilo nekoč na en način tudi tako, vseeno pa je to, kar se dogaja zdaj, totalna perverzija. Človek mora toliko in toliko časa delati zastonj, da bo potem lahko nekoč delal za plačo.

Preskočiva v nov krog. Kako javnost razume socialno ekonomijo kot širši pojem in kako zadruga, socialna podjetja, nevladne organizacije kot ožje pojme? Kaj se glede tega dogaja na ravni Evropske unije?

Precej mešamo to, kaj je zadruga, socialno podjetje ali nevladna organizacija. Bistveno je razumeti, da so se v devetdesetih letih začeli povsem naravno povezovati ljudje, ki so že delali skupaj. To pomeni, da se zadružni sistemi povezujejo z vzajemnimi družbami zaradi preprostega razloga, ker so si vsebinsko zelo blizu. Na drugi strani tudi društvene organizacije prispevajo k skupnemu. Potem so še fundacije, ki so poleg drugih tudi povezane v Social Economy Europe. Že pred tem so obstajale druge organizacije, ki niso nastale iz povsem zasebnih skladov, ampak s povezovanjem teh akterjev. Povezali so tri interese: interes tistega, ki bi želel skupnost graditi, interes tistega, ki ima povsem konkretne probleme, in interes tistega, ki ima povsem konkretne rešitve. To se je dogajalo v devetdesetih letih, ko še nismo bili v EU. Tako je nastajala Social Economy Europe. Šlo je za pobudo med zadružno organizacijo in vzajemnimi organizacijami, društvene organizacije so se pridružile, ker gre za majhne ali zelo parcialne interese. Torej ne gre za povezovanje v nekem sektorskem smislu, iz katerega je nato nastal koncept tretjega sektorja kot sektorja neke drugačne ekonomije. Zakaj pojem »tretji sektor«, ne vem, meni ni povsem jasno in ta pojem mi ni ravno blizu, ker mi je bližje neka druga sektorska razdelitev. Kakor koli, tretji sektor imenujejo socialno ekonomijo, s tem da naj bi »socialna« pomenila predvsem družbena, skupnostna ekonomija, ker gre za ekonomijo, ki je pač drugače zasnovana. Prispevek društvenih organizacij oziroma nevladnih organizacij, ki niso podjetja, je pri tem tudi bistven, nevladniški prispevek pomeni promocijo neke ideje. Zanimivo je, da gre za nekakšno delitev dela v tem sektorju: društvene organizacije promovirajo zelo konkretne rešitve za neke probleme; zadružne organizacije dejansko rešujejo nekatere od teh problemov; in vzajemne organizacije pomenijo neko stvarno solidarnost, ki ta krog zaključijo. Tako se je tudi umestila Social Economy Europe. Zato se je tudi govorilo o socialni ekonomiji, o družbeni ekonomiji, ekonomiji, ki je drugačna. O tem se je govorilo sramežljivo in previdno, da ne bi izrekli besede solidarnost. Nihče ni hotel dodati *solidarité*, ker bi to bilo v času strmega vzpona liberalizma pravo čudaštvo, četudi v obliki Social Economy Europe. Poimenovanje je stvar razprave in se pri francoskih avtorjih pojavlja kot *économie sociale et solidaire*. Prepogosto pa se javnost

osredinja na socialna podjetja ali celo na tako imenovane velike fundacije, ki so le skrivalnice dobička velikih korporacij ali celo načini za večanje njihovega dobička. Ostaja dejstvo, da je proizvodnja v svoji vseobsežnosti stvar skupnega, družbenega, če hočete, prav tako bi morala biti delitev rezultatov produkcije. Pa ni tako. V 90. letih je izšlo kar nekaj zanimivih publikacij, od *Social Economy* Clarka Evrlinga (1997), do Rifkinove *Konec dela* 1994 (prevod v italijanščino 1996, prevod v slovenščino 2007, op. ur.). Do Bourdieujeve *Le strutture sociali dell'economia* 2004, ki neka-ko jasno kažejo na spremenjene koordinate v ekonomiji oziroma, bolje, njenem pojmovanju pri odmiku od prevladujočega razmisleka TINA (*There Is No Alternative*) k nekemu »novemu« *There Are Alternatives*, ali bolje, veliko je alternativ. Je pa tudi res, da je lakota po novem dobičku že spet in še vedno tu.

Si Evropska unija s to svojo intenzivno promocijo socialnega podjetništva, ne bom rekla socialne ekonomije, čisti vest v času, ko se je neoliberalizem polno razmahnil?

Mislím, da je oboje, da je bila nova alternativa in obenem prodor vanjo. Če pogledamo, kakšne so bile razmere na sceni, kakšno vzdušje je povzročala razprava o socialni ekonomiji: skregali so se v sekundi. Tri skupine so bile, ena od njih je bila Montblanc s francoskim solidarnostnim sistemom, potem rahlo miloščinske, nekje tudi krščansko socialistične pobude, pa tudi povsem neoliberalne struje. Tako da ta struktura Social Economy Europe kot pobude, kakor tudi politična razprava na evropski ravni, ni ideološko čista. Toda debata se spreminja. V času Prodija je Evropska komisija zelo simpatizirala s solidarnostno ekonomijo. Takrat so bili projekti tudi ustrezno financirani. Barossova komisija je vse to ukinila in iz tega naredila socialno podjetništvo tekmovalnega tipa. Ko dobro pogledaš ta socialna podjetja, vidiš, da so med njimi tudi multinacionalke, ki opravljajo določeno javno storitev ali pa tržno storitev, ki je popolnoma obrnjena v posameznika, kar je v resnici katastrofa, saj se je popolnoma zasebno direktno priklopilo na črpanje javnega.

Ampak kdo danes upravlja oziroma vodi Social Economy Europe? Ima pobuda formalno strukturo?

Ja, ima formalno strukturo. A je odvisno, katera skupina jo delegira. Ni enovitega koncepta, v Social Economy Europe prevladuje ton, ki ga zastopajo Francozi, ti si zelo prizadevajo biti zraven. Francozi, Italijani in Španci. Britanci se preprosto niso vključili, ker je pri njih princip miloščine veliko bolj uveljavljen kot kjerkoli drugod. Pri nas pa koncepta *charity*, miloščine, ni. V tem primeru Francozi jasno rečejo »solidarnost kot *anti-charity*«. Francozi so jasno povedali, da nasprotujejo konceptu miloščine.

Koncept socialnega podjetništva se torej začne uveljavljati v času Barrosove komisije. Zakaj so socialno ekonomijo nadomestili s konceptom *social business*, ki je praktično zelo ozek?

Nekje se je zalomilo. Leta 1994 je izšla Rifkinova knjiga *Konec dela*. To je točka konca klasičnega pojmovanja dela. Fizično delo se je v 21. stoletju spremenilo. Po mojem mnenju je to zelo, zelo nevaren prelom. Nevaren je zato, ker ni več klasične proizvodnje, delavce so zamenjali roboti. Česa ne morejo delati roboti? Edino socialnih, skupnostnih zadev. Po moje je to razlog, da se je uveljavilo socialno podjetništvo. To je način, na katerega kapital zavzema nove teritorije.

To je kapitalizacija nekega novega področja. Po Marxu, če hočeš realizacijo presežne vrednosti, mora biti kapitalizem ekstenziven, to pomeni tudi kapitalizacijo novih področij. Zdaj je to področje tretjega sektorja. Knjiga *Konec dela* je en sam sestavek argumentov o tej kapitalizaciji, Rifkin je trditve podprl s številkami.

Delo je bilo napisano konec osemdesetih, v prvih letih devetdesetih. Več kot trideset let je minilo od njegovih raziskav. Že takrat je napovedal, kaj se bo zgodilo, mi pa tega še danes ne razumemo.

Kako je v Sloveniji? Imamo pojem socialne ekonomije, pojem socialnega podjetništva, opažamo nov zagon na tem področju. Kaj se zdaj dogaja s socialnim podjetništvom v ožjem pomenu, ki je v ospredju?

Slovenija je klasično zblojena. Prvič se pojem socialne ekonomije pojavi v prvem priporočilu Evropske komisije v času, ko smo bili še pristopna članica. V njem Komisija zapiše »lotite se revščine, ker imate problem«. Pazi, to je analiza, ki jo je pripravila Evropska komisija. Opozorila nas je, da imamo problem in da lahko z zadružništvom rešimo marsikatero socialno stisko. To so jasno zapisali. Pa smo se požvižgali na to. Poleg tega je zakonodaja zanič. »Socialno podjetje« je lahko vse, tudi društvo. Kakšna norost, da je društvo socialno podjetje. Ne, funkcija društva ni ...

... družbeni interes, ki je čisto druge vrste kot ...

Društvo ima totalno drugačno dimenzijo. Člani društva se povezujejo zaradi skupnega družbenega interesa, ki je lahko samo interes članov, ali pa širši, javni interes skupnosti. Na različnih področjih, od kulture, športa, znanja, zdravja in tako naprej. Člani zadrug pa se povezujejo sicer tudi zaradi skupnega družbenega interesa, a primarno, v nasprotju z društvi, zaradi skupnega ekonomskega interesa, ker nekaj skupaj prodajajo ali skupaj proizvajajo ali si skupaj nižajo stroške in podobno. Ampak pri nas je lahko tudi zavod socialno podjetje. In fundacija. Gre za to, da ima v neki skupni zgodbi socialne ekonomije vsaka od teh entitet neko funkcijo kot del v razmerju do celote. Pri nas pa je vse mogoče. Vse te funkcije so pomešane. Vrata so odprli vsemu, tako da se lahko dogaja karkoli. Zakaj je to tako pomembno? Razlog je preprost. Mislim, da so trgovinski sporazumi (TTIP, CETA, TISA ...) zelo jasno pokazali, v katero smer se stvari razvijajo. Veliko lažje bodo opravili s tako zakonsko postavljenimi socialnimi podjetji, kot jih imamo mi.

Kakšen je pravzaprav interes kapitala, ki je dejansko prevladujoči interes? Smo v Evropski uniji, ki podpira številne programe promocije, regulacije, socialno podjetništvo. Tudi v Sloveniji sledimo tej logiki, ne kakšni drugi. Kje lahko tukaj prepoznamo interes kapitala?

Pravzaprav je jasen. Zmanjkuje mu področij, ki bi bila ekstra dobičkonosna. Roboti ne proizvajajo ekstra dobička. Kapitalizirati se bo začela skupnostna sfera. In ne samo to, tudi vse javne storitve prehajajo v sfero kapitalskega. Danes je že povsem utečena praksa, denimo, da multinacionalke upravljajo zapore. Priklopljene so na javna sredstva, zaostritev kazenske zakonodaje in policijskega dela pa je poskrbelo, da so zapori polni. Podobno se je zgodilo z javnimi vodovodi, na primer v Parizu ali železnicami, na primer v Veliki Britaniji.

Enako je z deinstitucionalizacijo. Dobro je, da so se nekatere javne službe prenesle na nevladni sektor, a dejansko lahko pride do privatizacije skupnostne skrbi za ljudi. Socialno podjetništvo je pravzaprav suženj tega dogajanja. Orožje kapitala. Socialno podjetništvo je trojanski konj kapitalizma v trdnjavi socialne ekonomije.

Ja, trojanski konj je. Berlusconi je v Italiji hotel imeti socialno podjetništvo zato, da bi se lahko zasebna podjetja in vsi drugi, ne samo kooperative kot do tedaj, prebili v to sfero. Z zadržugami se zasebni interes ne bi mogel zalesti na področje skupnostne skrbi, s socialnimi podjetji je to veliko bolj mogoče.

Kako pa akterji socialne ekonomije v Sloveniji dojemajo sami sebe? Imamo ne povsem razvite in specializirane nevladne organizacije, socialna podjetja. Ali imajo ti akterji neko zavest o sebi kot o delu socialne ekonomije?

To je vidno skozi nastajanje socialno-podjetniškega foruma. Ko smo v letih 2011 in 2012 postavljali to združenje, takrat se je imenovalo Forum socialnega podjetništva, FSP, se večini vključenih razprava o razliki med socialnim podjetništvom in socialno ekonomijo ni zdela pomembna. Pomembno je bilo, da smo vsi zainteresirani za isto stvar. Pa nismo bili vsi za isto stvar. Ta forum se je lani preimenoval, zdaj se imenuje Združenje socialne ekonomije Slovenije, ZSES. Vendar ne vključuje zares področja socialne ekonomije, vključuje samo področje socialnega podjetništva, pa še to samo tisti del, ki kotira bolj v smeri *social business*. Preširoko ime ima glede na svoj doseg in samorazumevanje. Nisem članica tega foruma preprosto zato, ker se z njimi ne strinjam.

Ko se je Forum socialnega podjetništva preimenoval v Združenje socialne ekonomije, je simbolno ta trojanski konj dejansko vstopil v Trojo. (Smeh)

Ves čas sem v skrbeh, da ne bom kaj rekla ali pa napisala kar nekaj. Ko se je forum vzpostavljal, je bila v ospredju ideja nekega sodelovalnega principa. Na eni prvih ključnih konferenc so bile stvari jasno postavljene, potem pa se je smer nena doma spremenila. Izcimilo se je vse drugo kot to, da bi postal sodelovalni podij

za številne skupne pobude, za urejanje problemov, ki so skupni in ki nastajajo pri udejanjanju večine programov, ki jih izvajajo t. i. socialna podjetja. Nazadnje je postal tekmovalni podij za socialna podjetja in socialna podjetja potiska v isto smer, kot gredo vsa klasična podjetja. Ta smer je bliže klasičnemu podjetništvu kot ideji socialne (skupnostne) ekonomije. Povsem v nasprotju s tem, kar je nastajalo deset, petnajst let. In še ena stvar je pomembna, to je promocija. Z njo se ne promovirajo izdelki ali kaj podobnega, temveč drugačen svet in nič drugega, kajti socialna ekonomija je v resnici ideja drugačnega sveta. Danes prevladujoča promocijska ideja je, da je človek človeku volk. Ker socialno ekonomijo danes promovirajo volkovi, promovirajo ravno nasprotno idejo. Volčja narava je že vgrajena v sistem, v bit, v vse.

Narediva še en preskok v nov krog. Kako ocenjuješ politični položaj glede socialne ekonomije v širšem pomenu kot socialnega podjetništva, zadružništva v Sloveniji? Kakšne so formalne javne politike? Kakšna so stališča strank?

Mislím, da imamo v Sloveniji hud problem, ker so ves čas v ospredju nenehne delitve, ne pa resno tehtanje rešitev realnih problemov. Kljub temu se dogaja, da pred volitvami stranke mirno soglašajo o vsaki ideji. Glede zadružništva so se pred kratkim vzorno razvrstili pri razpravi o Mercatorju, kjer je bila v igri tudi rešitev v obliki zadruga – čeprav ta rešitev ni mogoča. Ampak vsaj izpostavljena je bila kot mogoča. Toda nosilec ideje (Levica) je že v naslednjem trenutku idejo ocenil kot irelevantno. Zadružništvo je bilo ena prvih točk programa (Združene) Levice, a se na tem področju nič ni premaknilo. Tudi vladna koalicija po volitvah 2014 je postavila socialno ekonomijo med svoje prioritete. Namesto tega je bila ves mandat prioriteta razprodaja državnega premoženja, in to brez prave analize kupcev ali analize posledic teh prodaj.

Ni politične resnosti, da bi se program dejansko realiziral.

Ne gre samo za neresnost, gre za zlorabo teme, kar je bolj ali manj prisotno v vseh strankah. Z vprašanjem UTD se dogaja enako, vsi ga podpirajo, a nihče ne naredi nič.

Imamo vlado, ki je sprejela projekt spodbujanja socialnega podjetništva in zadružništva kot enega od enajstih projektov. Hkrati podatki kažejo, da se je v to področje v štirih letih vložilo samo 2,9 milijona od 10 milijonov, ki so bili že pred nastopom te vlade namenjeni za te vsebine v Operativnem programu EU 2014–2020. Politiki pozabljajo, da se resnost politike meri v denarju, ki ga namenja v določene vsebine.¹

¹ Po nastanku tega pogovora je bila v državnem zboru sprejeta novela Zakona o socialnem podjetništvu (ZsocP-A), ki je edini resnejši politični uspeh te vlade glede socialnega podjetništva. Pozitivni spremembi, ki ju prinaša novela, sta predvsem dve: prvič, nekaj poenostavitev, kot je npr. ukinitvev

To je problem celotne politike in tudi nas, ki dopuščamo, da se nič ne naredi! To pomeni, da ni politične volje ne na levi ne na desni. Na desni je bila socialna ideja enako močno zastopana z Gosarjem in Krekom. Na levi celo pravijo, da so zadruga zasebna zadeva, da gre za zasebno lastnino, zato jim nasprotujejo. To je resnično bedno, ne samo naivno. Če trdiš, da je zadruga zasebna lastnina, o zadrugah ne veš ničesar.

Če razumemo, kaj je lastnina v zadrugi, če jo vzamemo zares, potem ni več težav z zasebno lastnino.

Nastajajo problemi, ki so zgodovinsko povezani z razcepi na levi, med anarhisti, komunisti in socialno demokracijo. Ta razcep je ostal in je enak zadnjih sedemdeset let. Nihče od naštetih ne sprejme tistega, kar je drugi naredil modro in pametno. Posledica je, da na levi ni nobene skupne točke. Na levi ni nobene modre skupne točke. Corbyn dela drugače, bolje, od spodaj navzgor. Samoupravljanje je bilo zelo blizu anarhosindikalizmu, bi rekli Italijani. Danes tega ni, obstaja samo klasična promocija, ni pa realnih, utemeljenih predlogov in rešitev za prihodnost.

Kaj lahko pričakujemo v prihodnosti? Verjetno ne moremo pričakovati, da bo na prihodnjih volitvah katera koli politična opcija v svoj program resno uvrstila pojem socialne ekonomije, ker, kot praviš, gre bolj za promocijo. Kakšen bi bil tvoj nasvet, da bo imel sektor socialne ekonomije več političnega vpliva, boljše zakonodajo, več sredstev? Kako naj ta sektor deluje politično, da bodo vidni konkretni učinki?

V vse komisije in odbore državnega zbora je sicer mogoče vstopiti in se tam pogovarjati, dogovarjati. Mislim pa, da to nima prave teže. To pravim zato, ker v kateri koli krovni organizaciji ne moreš poenotiti stališč civilne družbe. Zato je bistveno, da se nosilci določenih idej, interesov organizirajo drugače. To smo poskušali narediti, ko smo se za volitve leta 2014 povezali z Združeno levico. Takrat smo v Združeno levico kot četrta skupina pristopili z vsebinami, ki pa jih niso upoštevali; od treh strank jih je ena upoštevala povsem, drugi dve pa ne. Vsi, ki delamo v socialni ekonomiji, pa dobro vemo, da je politika tista, ki dodeljuje sredstva, čeprav se skriva za raznimi evalvatorji. Pa še dovolj jasno opredelitev o porabi javnih sredstev moramo omeniti. Ne gre za tako porabo javnih sredstev, kot jo namenjamo raznim podjetjem v popolni zasebni lasti. Gre za javno financirane programe za ogrožene skupine, ki so del socialne države. Ne govorimo o katerih

tipov socialnih podjetij in uredbe o dejavnostih, ki so do zdaj precej po nepotrebnem zapletale strukturo socialnih podjetij. In drugič, v slovensko zakonodajo se prvič uvaja termin »socialna ekonomija«, katerega definicija v tej noveli sicer ni ravno popolna, a vsaj nakazuje, da je »socialno podjetništvo« preozek pojem in da je treba razširiti prizadevanja na tem področju s širšim pojmom »socialne ekonomije«, ki poleg socialnih podjetij vključuje tudi nevladne organizacije, zadruga, vzajemne družbe ter invalidska podjetja in zaposlitvene centre. Žal definicija pojma »socialne ekonomije« v noveli razlaga pojem »socialne ekonomije« zgolj kot po »obsegu« širši pojem od »socialnega podjetništva«, ne razlaga pa »vsebinske« oziroma »konceptualne« razlike. Novela tudi napoveduje sprejetje Strategije razvoja socialne ekonomije 2019–2029 še v letu 2018.

koli sredstvih ... In če še dodam: ali je res tako stimulatивно za razvoj ekonomije pokloniti javna sredstva zasebnim podjetjem, ki lahko v naslednjem trenutku svojo proizvodnjo preprosto preselijo drugam? Tega zadruga ne počno in večinoma tudi socialna podjetja ne!!!

»Četrta skupina« Združene leve. To je zgolj neka svobodna eksperimentalna civilna politična skupina.

Tako je. Povsem preprost razlog je bil: potrebujemo neposreden dostop v parlament in smo se tako organizirali leta 2014, pa so nas stranke TRS, DSD in IDS sprejele kot enakopravnega udeleženca v koaliciji Združena levica.

Do katere točke bi se moral sektor poenotiti ali pa povezati v nacionalno združenje socialne ekonomije? Trenutno takšno združenje ne povezuje scene in tudi nima resnega strokovnega in zagovorniškega potenciala. Kaj narediti, da bi bili politični vpliv in učinki tega sektorja večji?

Mislím, da potrebujemo podoben sistem, kot je Social Economy Europe na evropski ravni, potrebujemo vsaj strukturo v obliki povezanih združnih organizacij, vzajemnih družb (ki imajo neki skupni imenovalac), društvenih organizacij kot tistih, ki ljudi povezujejo na podlagi posameznih interesov ter skladov ali fundacij, ki imajo skupne cilje pri premoščanju nekaterih problemov. Šele ob hkratni prisotnosti vseh teh organizacij se lahko pogovarjamo o konceptih in se poenotimo, pa čeprav na minimalnem skupnem imenovalcu. V Evropskem parlamentu so predstavniki v ekonomsko-socialnem svetu, česar mi ne poznamo, ker je pri nas socialni dialog samo tripartitni, civilna scena ni vključena, pri nas formalni socialni dialog na državni ravni ne vključuje nevladnih organizacij ali drugih organizacij civilnega sektorja. In drugič, Slovenija ima napačno predstavo, da so civilnodružbene organizacije društva, torej nevladne organizacije in nič drugega. Hegel pravi, da je »civilna družba tudi podjetniška dejavnost«, in tega mi ne razumemo. Pa še kako zelo so podjetja tudi civilna družba in še kako organizirana civilna družba. Ne moremo mimo tega, da so tudi podjetja del civilne družbe, ko govorimo o razmerju civilnega sektorja nasproti državnemu oziroma javnemu sektorju. Očitno so sorazmerja pri tako kruti pozabi, kot je pozaba organiziranega zasebnega lastništva, v popolnem nasprotju z organiziranimi posamezniki brez kapitalske lastnine, ki so, razen seveda sindikalnih organizacij, v socialnem dialogu zelo zapostavljene.

Letos so volitve. Katere stranke bodo imele na programu socialno podjetništvo, združništvo, socialno ekonomijo?

Vse. Toda menim, da bo po volitvah spet vse tako, kot je bilo leta 2014. Vsi bodo po hitrem postopku pozabili na socialno (skupnostno) ekonomijo, združništvo in na vse, kar spada zraven. Zato tudi menim, da bi se morali kot sektor zavedati, da ni naš sogovornik le vlada, temveč in predvsem parlament, državni svet in če hočete tudi stranke. Seveda bomo spet glasni ... Bomo videli, kaj se bo zgodilo.